

Povijest u nastavi
Vol. XIV, No. 27 (1)
Zagreb 2016
s. 89–93

godine – Mirjani Gross (1922-2012) i Reneu Lovrenčiću (1928-2012). Na samom kraju nalazi se „Prijedlog programa rada Sekcije za nastavu povijesti HNOPZ-a“, te „Uvodna riječ za časopis Povijest u nastavi, broj 1-2003“. Nakon toga slijedi „Bibliografija“ gdje je popisano gdje je autor objavljivao tekstove koji se nalaze u knjizi.

Damir Agičić sakupio je tekstove koje je godinama pisao o udžbenicima i nastavi povijesti i objelodanio ih u jednu knjigu. Takav je pristup koristan iz više razloga: omogućava nam uvid u različitu problematiku nastave povijesti kroz analizu koju donosi u svakom tekstu, a s druge strane može nam dobro poslužiti da vidimo s kojim smo se problemima nosili prije 15 ili 20 godina, kako smo ih riješili i postoje li još i danas! Diskusija o nastavi povijesti, udžbenicima, historiografiji općenito, jest nešto što je konstantno potrebno kako bismo mogli napredovati. Ako ne bismo propitivali i analizirali kakvo je trenutno stanje u našoj historiografiji, kojim smjerom idemo, ne bismo mogli ni uvidjeti eventualne nedostatke, a niti pratiti razvoj povijesne znanosti u svijetu i slijediti te tokove. Stoga je ovakvih radova, analiza i diskusija potrebno što više. Na kraju bih izdvojio citat iz knjige koji govori što bi trebala pružiti nastava povijesti u 21. stoljeću: „Smatram da nastava povijesti ne bi trebala služiti samo pukom prenošenju pozitivnog znanja i učenju napamet kojekakvih činjenica (koje se ionako brzo zaboravljaju), nego bi trebala pomoći u izgradnji kritički usmjerenih građana, spremnih suočiti se sa životnim problemima. Ne bi trebala nuditi ‘Istinu’, nego govoriti o različitim mogućnostima percepcije prošlosti.“ (str. 101)

Povijest historiografije ili povijest povijesti, kako neki autori nazivaju povijest historiografije, jest područje koje je još uvijek slabo istraženo u Hrvatskoj. Osim nekolicine autora koji se bave i pišu o toj temi (izdane su i neke knjige na temu povijesti historiografije) ili nekoliko stručnih i znanstvenih skupova u čast našim poznatim povjesničarima, na kojima se govorilo o razvoju hrvatske historiografije, nedostaju dublje i veće analize. Dobro bi bilo kada bi se pokrenuli i istraživački projekti na temu hrvatske historiografije. Tada bi se mogla proučiti hrvatska historiografija kroz povijest, ali i ustanoviti trenutno stanje i pretpostaviti u kojem smjeru će se u budućnosti razvijati. Stoga je ova knjiga, kao i svi drugi prinosi ove vrste, itekako potrebna i dobro došla.

Vedran Stanić

Petr Stehlík. *Između hrvatstva i jugoslavenstva: Bosna u hrvatskim nacionalno-integracijskim ideologijama 1832-1878. Zagreb: Srednja Europa, 2015, 211 str.*

Petr Stehlík (1978.) češki je povjesničar srednje generacije, dobar poznavatelj povijesnih, političkih i kulturnih prilika na europskom jugoistoku te profesor Filozofskog fakulteta Masarykova sveučilišta u Brnu pri Odsjeku za slavenske studije. Posljednjih nekoliko godina Stehlík se u domaćoj javnosti pokazao kao plodonosan i rado čitan autor, a šira znanstvena zajednica prepoznala ga je kao istraživača s naglašenim interesom za proučavanje prošlosti Jugoistočne

Europe. Načelno govoreći, temeljna misao koju Stehlík u ovoj sintezi ni u kom trenutku ne napušta jest intencija da se što jasnije objasne i prikažu dominantni modeli, kao i mijene u pogledu razmatranja Bosne, njene opće uloge te nacionalnog pozicioniranja za vrijeme ilirizma, jugoslavizma i pravaštva. Tragom toga autor je prezentirao i raspoloženje kako intelektualnih, tako i vodećih hrvatskih političkih, ideoloških i građanskih krugova prema Bosni i njezinu stanovništvu u razdoblju od prve polovice do kraja 19. stoljeća. U radu je prisutan i komparativistički metodološki pristup u analizama nastanka modernih južnoslavenskih nacija što nedvojbeno možemo dovesti u korespondenciju s teorijskim postavkama Miroslava Hrocha, umirovljena profesora moderne europske i svjetske povijesti s Karlova sveučilišta u Pragu.

Period o kojem govorimo Stehlík je pomno odabrao zastupajući tezu kako se u te četiri dekade prostoru susjedne Bosne pridavala posebna važnost u diskusijama i promišljanjima među najistaknutijim sudionicima hrvatskog nacionalnog pokreta. Naime, prema Stehlíkovim navodima, potonji su taj teritorij doživljavali kao zemljopisni pojam koji je od egzistencijalnog značaja po njezinu sestrinsku domovinu – Bansku Hrvatsku u kojoj žive njihova braća po rodu i jeziku kako je 40-ih godina 19. stoljeća zabilježio i sam Kukuljević-Sakcinski (1816-1889). Poveznicu između tih dviju zemalja autor je, kao i mnogi drugi onoga doba, zamijetio u povijesnoj, geografskoj i etničkoj bliskosti. Upravo iz pobrojanih motiva, hrvatski su mislitelji cjelokupni korpus Bosne vidjeli pod okriljem vlastitog nacionalnog programa, a slične aspiracije

gajili su i istočni susjedi koji su svoj nacionalno-ideološki projekt željeli ostvariti formiranjem Kneževine Srbije. Stehlík k tomu dodaje da se zbog pitanja pripadnosti Bosne za vrijeme Velike istočne krize koja je trajala od 1875. do 1878. vodio oštar i nimalo bezazlen hrvatsko-srpski konflikt u nastojanju da se obje zemlje izbore za ono što smatraju da je njihova izvorna, odnosno povijesna baština.

Bitan moment za potpuno shvaćanje cijele ove priče svakako je etnička struktura bosanskohercegovačkog društva što samo po sebi podrazumijeva da je krucijalnu ulogu u tamošnjem oblikovanju nacionalno-integracijskih procesa imala upravo konfesionalna dimenzija. Premda su i hrvatska i srpska ideološka avangarda kategorički odbijale bilo kakve mogućnosti koje bi odvele u pravcu povezivanja vjere i nacionalnog identiteta kojeg su, kako Stehlík vidi, temeljili na osnovu jezika ili povijesno-političke pripadnosti stanovništva na određenom dijelu nekog prostora, taj je scenarij kasnije ipak zaživio punim plućima. Drugim riječima, slobodno se može kazati kako je hrvatstvo postalo sinonim za katolicizam, Srbi i dalje uglavnom slijede zasade pravoslavlja i svetosavlja, dočim je muslimanska populacija velikom većinom odana islamskoj vjeroispovijesti. Potaknut mnogobrojnim znanstvenim radovima renomirane povjesničarke Mirjane Gross (1922-2012) koja je otisnula snažan pečat izučavanju hrvatskoga naroda 19. stoljeća, autor razrađuje korelaciju između Bosne i njenih stanovnika s ilirizmom Ljudevita Gaja (1809-1872), jugoslavizmom Franje Račkog (1828-1894) i Josipa Jurja Strossmayera (1815-1905) te s pravaštvom Ante Starčevića (1823-1896) i Eugena

Kvaternika (1825-1871) koji su kao glavnu točku svoga političkog angažmana uvidjeli u ujedinjenju većine dijelova slavenskog juga.

Za razliku od hrvatstva koje je u svojoj srži jednoznačno projektiran hodogram, jugoslavenstvo odnosno jugoslavizam Stehlík shvaća na sljedeći način. Ono je za njega „sistematska artikulacija spomenute starije južnoslavenske ideje u ideologiju južnoslavenske kulturne suradnje i integracije, koja je bila sastavnica procesa oblikovanja moderne hrvatske nacije, ali i političke misli na slavenskom jugu od 19. stoljeća pa sve do raspada Jugoslavije. Prema tome, (...) jugoslavizmom ne nazivam usko političku koncepciju konstituiranja države pod imenom Jugoslavija ili jugoslavenski nacionalni unitarizam, već ideologiju koja je nastala u 19. stoljeću i koja se razvijala i mijenjala ovisno o vremenskom kontekstu (...)“ (str. IX).

Po pitanju same strukture, Stehlík se odlučio na sedam glavnih tematskih cjelina od kojih se svaka dodatno sastoji od svega nekoliko podnaslova. „Politička i idejna polazišta hrvatskih nacionalno-integracijskih ideologija“ početno je poglavlje u kojem autor 1832. uzima kao startnu godinu. Naravno, to je vrijeme publiciranja prvog modernog spisa koji je iznjedrila hrvatska politika, a riječ je dakako o traktatu *Disertacija iliti razgovor grofa Janka Draškovića* (1770-1856), čovjeka čiji se glas u ilirskom pokretu doista uvažavao u širim dosezima.

Znana je i naširoko poznata činjenica da je ilirizam bio prva nacionalno-integracijska ideologija koja je zaživjela u hrvatskoj sredini. Nukleus tog političkog programa možemo sagledavati kroz prizmu 1835., godine koja je za sobom ostavila prvi

hrvatski politički list *Novine horvatzke*. Nešto malo kasnije, početkom 40-ih godina, Matija Mažuranić (1817-1881) svojim je putopisom *Pogled u Bosnu* jasno predočio neke stvari. Iako je Bosna u to vrijeme za ilirce bila apsolutno dalek i nepoznat svijet, ona je u njihovim očima bila posve stereotipizirana pri čemu su svoje imaginacije uglavnom temeljili na negativno nabijenim muslimanskim i islamističkim predodžbama čije korijene možemo pronaći u protu osmanskom stavu koji egzistira u raznim djelima hrvatskog književnog kanona. Takve okolnosti uvelike su djelovale i na opće gledište Hrvata na susjednu Bosnu što nikako ne bi trebalo čuditi obzirom da je to, sve do kraja 50-ih godina, bio jedini uvid u tamošnje svakodnevno življenje.

Postoje, naime, realne indicije da je Mažuranić na tu pustolovinu poslan kao emisar, odnosno tajni poslanik koji je trebao uspostaviti vezu s vodećim bosanskim katolicima te prvacima pravoslavne zajednice. U vidu je, dakako, bilo i rušenje osmanske vlasti, a Mažuranićev posjet Bosni zacijelo je imao za cilj propagirati ilirske ideje na susjednom tlu. Iz Stehlíkovih deskripcija Mažuranićevih zapažanja možemo uočiti kako putopisac u vlastitu rukopisu daje na znanje da je u Bosni posrijedi mukotrpana ekonomska i socijalna bijeda koju održava bezakonje, mržnja i pasivnost. Ipak, ravnoteže radi, napominje isto tako kako je riječ o zaostaloj provinciji koja u sebi skriva gospodarski i društveni impuls, ali da bi to došlo do punog izražaja, Bosni je potrebna korjenita promjena vlasti. Što se tiče Bosne nakon pada Metternichova režima, Stehlík drži da je to razdoblje kada Bosna ponovno postaje politički atraktivna

destinacija hrvatskih ideoloških aktivista. U skladu s prevratima 1848., Bogoslav Šulek (1816-1895) u proljeće iste godine objavio je programatski članak „Naše želje“ u kojemu je iznio stav kako postoje mogućnosti da se diplomatskim putem stekne sjeverozapadni dio Bosne, na koji su Hrvati polagali pravo na temelju svoje državnopravne ideologije. Nadalje, Ante Starčević u svibnju 1848. godine objavio je pjesmu „Odziv od Velebita“ koja mu je na neki način poslužila kao svojevrsna apologija političke doktrine bana Josipa Jelačića (1801-1859) od kojega je iskreno očekivao ujedinjenje i proširenje Hrvatske što je, razumije se, podrazumijevalo i teritorij same Bosne. U to doba hrvatski je tisak bio rezerviran za oslobađanje Bosne od osmanske vlasti, pri čemu su česti publicistički izvori veličali Jelačićev lik i djelo, javno pozivali braću na ustanak te pružali potporu oružanoj intervenciji hrvatskih krajišnih odreda u Bosni. Povrh toga, Stehlík kasnije spominje kako se paradigma 60-ih godina u nekim aspektima promijenila.

Pojavom biskupa, mecene i glavnog predstavnika Narodne stranke Josipa Jurja Strossmayera započinje se provoditi južnoslavenska ideologija. Pored Strossmayera, na toj političkoj liniji aktivno je i propulzivno pulsirao i njegov veliki prijatelj, teolog Franjo Rački koji je zaslužan za uobličenje jugoslavizma u cjelokupnu nacionalno-integracijsku ideologiju kojoj je supstrat bio povezivanje južnoslavenskih krajeva na kulturnim, političkim i inim poljima. Glede Bosne, Stehlík navodi kako je Strossmayer u prvom redu bio okupiran mišlju o ustroju crkvene uprave te školovanju tamošnjih svećeničkih redova.

Isto tako, nije prikrivao čvrst stav o tomu da Bosnu treba izbaviti iz osmanskih ruku smatrajući taj čin ključnim preduvjetom za normalizaciju i unapređenje životnog standarda bosanskih kršćana.

Uz to, Stehlík ističe kako je Strossmayer nastojao utjecati na poslove Katoličke crkve u Bosni čak i nakon austro-ugarskog zaposjedanja 1878. godine. Tako je marljivo radio i na tomu da se na prestižnije pozicije u crkvenoj hijerarhiji na području Bosne počnu imenovati Bosanci ili bar svećenici iz hrvatskih krajeva. Otvoreno i bez bojazni oponirao je osnivanju nadbiskupije u Sarajevu jer je smatrao da bi okupirana provincija Osmanskog Carstva trebala biti u nadležnosti metropolitske Zagrebačke nadbiskupije, to jest đakovačkih biskupa. S druge strane, Rački također nije bio pasivan. Nerijetko je istupao u novinskim člancima u kojima se uglavnom posvećivao problemima s kojima se Bosna suočava. Koliko mu je Bosna i njena povijesna perspektiva značila, možda najbolje govori činjenica kako je u jednom pismu krajem 50-ih godina obavijestio Strossmayera o naumu da napiše crkvenu i svjetovnu povijest Bosne, no iza svega ostala je tek puka želja. Stehlík ukazuje da, iako je položaj Bosne u ideologiji jugoslavizma poprimio precizniju i jasniju notu nego što je bio slučaj za ilirizma, ni Rački nije uspio otkloniti sva dotadašnja protuslovlja i ambivalencije koji svoju snagu crpe iz hrvatskog i jugoslavenskog shvaćanja Bosne i njezinih žitelja u svim hrvatskim nacionalno-političkim programima fundiranim na jedinstvenom južnoslavenskom ideologemu.

Izvorne pravaške narative Stehlík opisuje kroz Starčevićovu i Kvaternikovu figuru.

U nizu tekstova branili su stav kako bi eliminacija Hrvata s mjesta odlučivanja o budućem izgledu Jugoistočne Europe bila nedopustiva krivda i potpuni akt bezakonja. U tom kontekstu, obojica su apostrofirali povijesnu ulogu i zasluge Hrvata u povijesti sukobljavanja Orijenta i Okcidenta, a taj sukob vidjeli su kao Istočno pitanje. Kvaternik je držao da Hrvati imaju posebno pravo u rješavanju zapadno-istočnog previranja, a stekli su ga, prema njegovu sagledavanju, već u 7. stoljeću. Veliku prijetnju i opasnost vidio je u priključenju Bosne Srbiji i upozoravao je da kada bi se to ostvarilo, bilo bi to „samoubojstvenim izdavanjem svojine i krvi naše s onu stranu Une i Save“ (str. 161). Istočno pitanje i Hrvati Kvaternikov je spis u kojem je nastojao osporiti pravo Srba na Bosnu, a iz njegovih kasnijih pisama austrijskom ministru vanjskih poslova grofu Rechbergu vidljivo je kako zazire od bilo kakva oblika posrbljivanja hrvatskog prostora i naroda koje bi imalo dalekosežne posljedice po Austriju i čitavo katoličanstvo u ovom dijelu Starog kontinenta. Istupajući s čisto katoličkog motrišta, Kvaternik je bio mišljenja kako njegova braća po vjeri u Bosni mnogo pate pod osmanskom vlašću te je oštro kritizirao Europu zbog njene tobožnje indolencije i pomanjkanja solidarnosti po tom pitanju. Istodobno je bio neprijateljski nastrojen prema islamu pa je takav stav nadogradio željom da se njegovi južnoslavenski poklonici konvertiraju na katoličanstvo. Što se Starčevića pak tiče, on je na Bosnu također gledao s određenim simpatijama smatrajući je „svojevrsnim vrelom autentičnog hrvatstva“ (str. 165).

Već je početkom 50-ih godina 19. stoljeća Starčević zapisao kako „u Bosni

žive strana našeg najčistijeg, najnepokvarenijeg naroda, koji lakše može biti bez nas, nego li mi bez njega“ (str. 165). Iz njegove vizure Bosanci su bili nositelji neiskvarenog nacionalnog duha koji su bili lišeni negativnosti zapadne civilizacije. Još za vrijeme njegova života dogodila se austro-ugarska okupacija Bosne koje se nedvojbeno plašio. Taj čin smatrao je nezakonitim, nipošto ga nije prihvaćao te je do samoga kraja ostao privržen ideji da pravo na Bosnu ima isključivo samo Kraljevina Hrvatska.

Bogat i naširoko priznat teorijski oslonac koji vrvi iz korištenih izvora i literature, Stehlík je pažljivo i probrano sistematizirao na način da je u svome radu uključio vodeće znanstvene glasove koji su velik dio svoje istraživačke djelatnosti posvetili upravo pitanjima koja su usko vezana uz njegovu tematiziranu problematiku. Osim što će čitatelju efikasno pospješiti razumijevanje temeljnih političkih i društvenih procesa koji su se odvijali u pretprošlom stoljeću na ovim prostorima, ova knjiga dakako popunjava i stanovitu prazninu na historiografskom planu. Zaključno, važna je i interesantna ne samo zbog svoja odmjerena karaktera, već i zato što koncizno i čitko nudi pregled najvažnijih mogućih obrata. Nema sumnje, iza Stehlíka je dragocjen pothvat i kvalitetno odrađen posao o kojem će se još dugo govoriti.

Goran Mrazovac